

СИНТАКСА ИНФИНИТИВА У „ЖИВОТУ ДЕСПОТА СТЕФАНА“ КОНСТАНТИНА ФИЛОЗОФА

Јасмина ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР (Нови Сад, Србија)

1. Увод

Чврсте везе између српске и бугарске књижевности развијале су се од самих почетака словенске писмености на Балкану, почев од утицаја преславских рукописа, који су рано долазили у српску средину (Трифунковић 2001: 95—100). Културни контакти били су условљени припадношћу истом културном ареалу, *Slavia orthodoxa*, у којем је вековима трајало црквенословенско језичко јединство, поникло на ћирило-методијевским основама, што је омогућавало очување заједништва националних ентитета који су се њиме, у редакцијским варијантама, служили (Грковић-Мејџор 2007а: 427).

У XIV и почетком XV века, познато је, ове везе добијају и посебан карактер,¹ не само кроз размену рукописа, који су се и у ранијем периоду преписивали, не познајући ни националне ни државне границе, већ и кроз исту „реформаторску идеологију“, текстуалну и језичку, заступљену у делима, с једне стране, бугарске трновске и, с друге, српске ресавске школе. Окосница ове реформе била је тежња за постизањем замишљеног језичког савршенства, као оваплоћења духовне савршености (Грицкат 1972: 24; Иванова 1986: 370). Њеном развоју допринеле су и историјске околности, које су у Србију довеле значајне бугарске ауторе, попут Григорија Цамблака и Константина Костенечког (Филозофа). Њихово дело везано је тако подједнако за обе земље и припада и српској и бугарској литератури истовремено (ИБСЛ 2008: 656), сведочећи о универзалној идеји православног хришћанства, која је спајала два православна народа на Балкану.

У филолошком погледу ова „реформаторска идеологија“ манифестује се као архаизација и грецизација језика,² а на синтаксичком плану

¹ В. ИБСЛ 2008: 667—675, са прегледом литературе.

² О бугарској језичкој ситуацији в. ИБСЛ 2008: 569—574, са литературом; о српској в. Грковић-Мејџор 2007: 473—482, са литературом.

испољава се посебно у домену калкирања грчких конструкција са чланом (Тихова 1994: 395—396; Грковић-Мејџор 2007а: 469—470). Стога се као један од главних задатака испитивања језика ове епохе поставља управо утврђивање обима и типа утицаја грчког на црквенословенски (Иванова-Мирчева 1984: 196). Иако је инвентар језичких средстава познат, неопходна су прецизнија истраживања, која би поред пописа регистра пружила и бројни, односно процентуални однос реализације конкурентних могућности у домену књишког регистра и осталих нормативних средстава, у различитим функционалним стиловима (Грковић-Мејџор 2007б: 257).

Анализа синтаксе инфинитива у *Животу деспота Стефана* (ЖДС) Константина Филозофа, предмет овога излагања, имала је за циљ да утврди да ли је и у којој мери у овом тексту спроведена грецизација и архаизација језика у домену инфинитивних конструкција. Важан аспект датог истраживања јесте и чињеница да је реч о оригиналном делу, где није, као у случају превода, долазило до директног утицаја грчког предлошка. На тај начин може се стећи увид у изворни однос аутора према избору синтаксичких средстава из постојећег, наслеђеног регистра.

2. Анализа инфинитивних конструкција

Инфинитив се реализује у различитим функцијама. Примери су категоризовани према синтаксичкој позицији инфинитива (или инфинитивне конструкције), а у оквиру њих разматрана је и семантика датих исказа.

2.1. Инфинитив у конструкцији сложеног футура

У највећем броју случајева сложени футур се гради помоћу глагола *хотѣти* (9х) и инфинитива. У формалном погледу, као и у старословенском, нема разлике између волунтативних и футурских конструкција, те се дистинкција успоставља једино на основу контекста, на пример: *отъ неѣ во хоштеть родити се христось 250/7³* ‘од ње ће се родити Христос’. С глаголом *имѣти* забележена су само два случаја: *не имамь... именовати ти имена 244/10—11* ‘нећу ти наводити имена’.

За разлику од старословенског, где постоји семантичка разлика између конструкција са *хотѣти* и *имѣти* (Грковић-Мејџор 2007а: 389—396), овде је нема. Глаголом *имѣти* се више не маркира значење будућности

³ За сваки тип наводи се по један пример као илустрација, са бројем стране и реда у Јагићевом издању текста (ЖДС 2004) и преводом/тумачењем, за шта је консултован и превод на савремени српски језик (ЖСЛ 2007). Више примера се даје уколико у датим типовима постоје конструкционе и(ли) семантичке разлике.

која ће си сигурно реализовати (уп. наведени пример), док се конструкција са *хотѣти* сада јавља и у том значењу: *понеже писаниа неврѣна юхъ отъ него и оумрѣти хощеть* 294/29—20 ‘јер писма о невери ухватих од њега и умреће [мораће да умре/сигурно ће умрети]’. То значи да је дошло до даље десемантизације ових глагола, чиме се црквенословенски удаљио од канонског старословенског.

2.2. Субјекатски инфинитив

2.2.1. Инфинитив у модалним имперсоналним конструкцијама

Појављује се више типова конструкција у којима инфинитив заузима субјекатску позицију. У свима се вршилац инфинитивне радње, уколико постоји, формализује дативом. Изостанак датива упућује на уопштеност вршиоца. Сви типови структурно одговарају старословенским (Георгиева 1969; Večerka 1996: 231—243).

1) *јестъ + инфинитив* (8x) / *вѣше + инфинитив* (15x). Реч је о модалној конструкцији, наслеђеној из прасловенског, потврђеној не само у старословенском већ и у другим старим словенским језицима (Вауер 1972: 72). У тексту су нађени само примери са уопштеним агенсом. Конструкцијом се исказује деонтичка модалност, а конкретно значење могућности или неопходности интерпретира се контекстуално:

а) *Могућност*: и гдѣ оубо въ вѣстоцѣ и въ западѣ таковыи и толикии родъ оуврѣсти *јестъ* 251/11—12 ‘и где се на истоку или на западу може наћи такав и толики род’, и које оумиление гласы не слышати *вѣше* тогда 319/13—14 ‘и какви се умилни гласови све нису могли тада чути’.

б) *Непходност*: нечѣто же и отъ сего помыслити *јестъ* 252/19 ‘а треба мало помислити и о томе’, идѣже оубо *вѣше* домъ быти 288/29 ‘где је требало да дом буде’

У једној потврди долази до елипсе личног глаголског облика: *въ ихъже недооумѣти* 263/32 ‘у које се не може разумети’.

С управним глаголом у аористу јавља се један пример: и тако *высть* пристати юмоу въ арбанасы, съ великимиъ любочѣстиемъ сръѣтаеть него господиъ странъ тѣхъ 280/25—27.⁴

2) *Реченице с предикативом*. У првом типу конструкција синтаксичку позицију предикатива заузима копулативни глагол *јестъ* и адвербијализована компонента на *-о/-е*:⁵ *възможно, лѣпо, лоучше, моштно, подобно, просто*, при чему може доћи до елипсе глагола *јестъ*. У зависности

⁴ О статусу и значењу оваквих конструкција в. Грковић-Мејџор 2007а: 98—117.

⁵ Преглед различитих хипотеза о карактеру овог типа предикатива (прилог/придев/вербоид итд.) в. у Георгиева 1969: 81—82.

од семантике предикатива, дате конструкције имају поред значења модалности у ужем смислу и значење модалности у ширем смислу — аксиолошке.⁶

а) *Деонтичка модалност - могућност* се исказује помоћу *възможно* (8x) и *моштно* (1x): а) субјективна диспозиција: *не възможно во неѣждань поучиноу плавати* 246/31—32 ‘не могу незналице пучином пливати’; б) објективна могућност: *прѣйти не възможно вѣше* 304/23 ‘није се могло прећи’.

б) *Деонтичка модалност — неопходност* изражава се везом у којој су у позицији предикатива *подобно* (2x): *вѣдѣти же и се подобно юсть* 284/3—4 ‘треба и ово знати’.

в) *Аксиолошка модалност* јавља се у конструкцијама с предикативима *вольше* (1x), *лѣпо* (1x), *леучьше* (2x), *просто* (1x): *здѣ лѣпо юсть начети вѣсѣмь сладкою и лювослышаною повѣсть* 258/5—6 ‘лепо је на овоме месту започети свима слатку и за слушање милу повест’, *леучьше юсть јединому оумрѣти* 269/12—13, *не просто во и западънымь сина сътрѣвати* 312/3—4.

Само једанпут се уместо инфинитива реализује да + презент: *нѣсть ли вольше, о възлюблене, да иды повѣждь того, вѣсѣли възвеличио се или повѣждень конець въ мѹжествѣ примѹ* 273/223—225. Будући да је ово једини пример супституције инфинитива презентском везом, може се претпоставити да је презент уведен због компликоване конструкције са више предикација.

У другом типу у позицији предикатива јављају се именице: *врѣме* (2x), *обычан* (2x), *потрѣба* (1x), *тѣштание* (1x). О статусу оваквих конструкција у старословенском постоје различита мишљења.⁷ У основи ове структуре налази се изворно *mihi est* конструкција за исказивање поседовања (в. Грковић-Мејдор 2007а: 98—117).

У зависности од семантике именице, исказани су различити типови модалности: деонтичка: *тѣмьже потрѣба таковаго възети* 298/8 ‘зато треба таквог ухватити’; *нѣ оуже врѣме начело положити* 249/18 ‘међутим, већ је време да се почне’ (треба да се почне); оптативна: *тоудѣ во вѣше томоу тѣштание ити* 278/26 ‘беше му жеља да тамо иде’; оцена типа „градуирања“:⁸ и *такоже обычан юсть вѣсѣмь съвранымь по вькоушении сьнѣдемь*

⁶ О типовима модалности, који укључују и уже и шире схваћену модалност в. Пипер и др. 2005: 636—649.

⁷ К. И. Ходова (1980: 234—254) их дефинише као безличне, док Р. Вечерка сматра да се не може са сигурношћу рећи да ли се именица у старословенском већ адвербијализовала, те допушта двоструку перфекатску трансформацију: * *nožda bě* → 1. * *nožda jestъ byla*, 2. * *nožda jestъ bylo* [?/ (Večerka 1996: 240—241).

⁸ О овом типу, на примерима из стандардног српског језика, в. Ружић 2006: 92.

каждо въ своа си отъходити 267/22—24 ‘обичај је да свако од сабраних након оброка оде у своје (одаје)’.

3) *Реченице с имперсоналним глаголом.* У ЖДС се јављају имперсонално употребљени глаголи: довлѣѣтъ (2х), достоитѣ (2х), находитѣ (1х), подоваѣтъ/подовааше (12х): подоваѣтъ воѣмъ и пешьчьскыиимъ изъ града изити и вънѣ обрѣтати се 300/19—21 ‘војници и пешаци треба да из града изађу и да се нађу напољу’, достоитѣ же юже прѣдреченыимъ виновьнаго корѣнъ възыскати 255/20—21 ‘треба потражити узрочни корен за оно што је раније речено’

У семантичком погледу реч је о модалним исказима. Помоћу подоваѣтъ/подовааше и достоитѣ исказује се деонтичка модалност (неопходност), а исту функцију има и находитѣ: инъ же пакы градъ въспоменути намъ находитѣ 288/16 ‘долази (време је) да поменемо и други град’. довлѣѣтъ модално обележава инфинитивни садржај оценом типа „градуирања“: и оубо назнаменати довлѣѣтъ 262/24 ‘довољно је само споменути’.

2.2.2. Инфинитив у немодалним имперсоналним конструкцијама

У субјекатској позицији, у функцији именовања радње (Грицкат 1972: 88), инфинитив се реализује по изузетку: а) слободни инфинитив — аште вноутрѣнага вѣдоуштомоу отъкривати главоу не посрамѣѣтъ 254/21—22 ‘али не посрамљује откривати главу пред оним који зна душу’, б) инфинитив, тј. цела инфинитивна фраза супстантивизирана „чланом“ — высть же и сицѣко видѣние, юже изъ града възети се въ въздоухѣ иже въ велицѣи цркви образы чьстьныи 324/11—13 ‘би и овакав призор: из града су се дигле у ваздух иконе које су биле у великој цркви’.

Док је слободни инфинитив словенска црта (Miklosich 1868—1874: 847—849), супстантивизирани инфинитив се под утицајем грчког појављује већ у старословенским споменицима (Birnbau 1958: 244—245). Ретке у најстаријим преводима, већ у *Супрасаљском зборнику* оне се умножавају, са различитим синтаксичко-семантичким функцијама (Kurz 1966: 81—82).

2.3. Приповедачки инфинитив

У тексту се јавља и самостални инфинитив у независним реченицама (17х), као супститут личног глаголског облика: и въ чиньениихъ превьсходити заповѣди 264/5—6 ‘и делима је превазилазила заповести’. Уколико је потребно уклонити контекстуалну двосмисленост у погледу вршиоца инфинитивне радње уз инфинитив се јавља датив дубинског субјекта: и въ оужасѣ выти ии 267/5—6 ‘и била је ужаснута’.

Приповедачки инфинитив ретко се среће у старословенском (Dostál 1958: 257). Иако га неки аутори сматрају утицајем грчког језика (Pacnerová 1964: 550), с обзиром на потврде из старих словенских језика, ово је била изворно словенска црта (Wedel 1981). Међутим, с обзиром на процес губљења инфинитива у балканским језицима Константин Филозоф није могао имати подлогу за приповедачки инфинитив у свом говору, те се ова појава с правом може сматрати књишком цртом.

2. 4. Инфинитив као допуна глагола

2.4.1. Допуна фазних глагола.

Уз фазни глагол начети јавља се искључиво инфинитив, као и у старословенском (Златанова 1990: 90): *начеше сънѣдати чловеѣкы 256/17* ‘почеше јести људе’.

2.4.2. Допуна модалних глагола.

Глаголи модалне семантике увек везују за себе инфинитив. Глаголи мошти и възмошти означавају: а) субјективну диспозицију (могућност): *зѣла въ коньць оуgoneзноути не възможеши 302/30* ‘од зла на крају нећеш моћи побећи’; б) објективну могућност: *никѣтоже изъ воискы изити можеть отъ разбоиникъ 300/17—18* ‘нико од војске није могао изаћи од разбојника’. Са деонтичким „нормативним“ значењем може се јавити само мошти: *не понеже юности инокъ не можеть быти 260/10—11* ‘али због младости не може бити монах’.⁹

Глагол смѣкти такође означава: а) субјективну диспозицију: *въпросити же не смѣташе 310/16* ‘није смео [није се усуђивао] да пита’; б) објективну могућност: *никакоже смѣкнѣши сѣга рѣшти 320/13* ‘никако не смеш [није ти допуштено] то рећи’ (уп. СС 1994: 660).

Глаголи опативне модалности хотѣкти и възхотѣкти такође по правилу добијају инфинитивну допуну (39x): *съ не възхотѣк изити 267/24* ‘он не хтеде изаћи’. Само једнапут се јавља грецизам — „чланска конструкција“ којом се супстантивизира цела инфинитивна фраза: *и хотѣк тѣзоименити иже междоу собою сътирати се и оулишати се 299/13—14*.

Посебну пажњу завређују ретки примери са употребом хотѣкти + инф. у клаузама са иреалним кондиционалом, и то су једини случајеви хетеро-субјекатских конструкција уз глаголе модалне семантике: *аште съ въ цариградѣ вѣжати не хошташе, вранѣ и повѣждение въсако наше вѣше 298/6—7* ‘да није овај у Цариград бежао, битка и победа би биле наше’. Ови

⁹ Оваква употреба одговара старословенској, осим што је канонским текстовима забележен и пример деонтичке (нормативне) употребе перфективног глагола (в. Pallasová 2005: 279).

случајеви одговарали би конструкцији „прошлост у будућности“,¹⁰ а њиховом употребом у иреалном кондиционалу наглашава се субјунктивни, неиндикативни карактер предикације. У односу на старословенски, где се у оваквим случајевима реализује потенцијал (Večerka 1984: 199), реч је о иновацији.

Волунтативно *желѣти* два пута има уз себе инфинитив: *крѣви желѣаху насытити се* ‘крви се жељаху наситити’ 293/9; једанпут *гредизам жеже + инф.*: *іако же слышештинѣ желати жеже присквити се моужеве семоу* 248/16—17.

Диспозиција према радњи допунске предикације ређе се исказује декомпонованим предикатом са семикопулативним *имѣти* (*несытно имѣти*), али и у том случају јавља се инфинитивна допуна: *свьѣдварати се съ сини насытно имѣаше* 288/18—19 ‘веома је волео да буде с њима’.

Овој категорији у ширем смислу могли би се прикључити и глаголи сложене семантике којима се такође исказује ментална диспозиција према инфинитивној предикацији: *изволѣти* ‘хтети, изабрати, намислити’, (по) *тъштати се* ‘трудити се, настојати, хтети’, *свьрати се* ‘бити у стању’ и сл., на пример: *иже равньство постигнути тьштаху се и изъ роукоу него извѣгнути* 266/10—11 ‘они су настојали да се (са њим) изједначе и измакну се испод његових руку’. Све их одликује у семантичком погледу *експекта- тивност* (в. Ивић 1970), те се уз њих редовно јавља инфинитив.

За разлику од старословенског, где се уз модалне глаголе већ запажа конкуренција *да + презент* и инфинитива (Златанова 1990: 96), у ЖДС *да-* конструкција у потпуности изостаје.

2.4.3. Допуна глагола *говорења* (индиректни говор)

У тексту се јављају глаголи *глаголати*, *възвѣстити*, *зарицати се*, *рѣци*, *посылати*, ‘поручити’¹¹ *сължити* ‘саопштити’, *сължити се* ‘договорити се’,

¹⁰ Тзв. конструкција „прошлости у будућности“, о којој се у палеославистици водила расправа (уп. Бунина 1959: 82—85) појављује се у старословенском, средњобугарским споменицима и у савременом бугарском језику, са одговарајућом заменом инфинитива (Мирчев 1978: 226), као и у српским дијалектима и српској епици, уп. „Поли крвца низ јуначко лице, *шѣаше залит*’ очи обадвије“ (*Бановић Страхива*). Према Бунина 1959 (85) у старословенском ова конструкција указује: „к такому отрезку прошлого, который следовал за временем совершения прошедших событий, в связи с которыми упоминаются действия, обозначаемые этими формами“. Прецизније тумачење даје Б. Хансен: “die Handlung P nicht in ferner Zukunft befindet, sondern direkt ansteht”, Hansen 2001 (273).

¹¹ Превод се даје уколико глагол има метафоризовану семантику, као у овом случају, где је основно значење ‘послати’. У основном значењу инфинитивна допуна уз овај глагол је намерне семантике (в. сегмент о инфинитиву као намерној допуни), док овде фигурира као трансформација директног говора.

оустрашати,¹² хвалити се, као и декомпоновани предикати дати закѣтъ, съвѣтъ сътворити, клетвы положити, те израз гласъ приходитъ. Као њихова допуна реализује се 5 могућности, потврђених и у старословенском, али изостаје да + презет.¹³

а) Инфинитив, 8х: вѣсе въ коньць рече потрѣвити 306/20 ‘рече да ће на крају све уништити’ [< ‘Рече: На крају ћу све уништити’].

б) како + инфинитив, 4х (в. СС 1994: 794): глаголаше о сьгрѣшивъшихъ како двѣ отъмьштении не быти 283/14—15;

в) како + презент, 10х. Мада је тешко увек направити разлику између везничког како и *jako recitativum* (в. Večerka 1984: 195), потврђени примери би пре упућивали на ову другу могућност, нпр.: глаголюште, како мнѣ деспотъ витежъство вѣроучи 312/13—14 ‘говорећи: деспот Стефан ми витештво даде’.¹⁴ Потврду за ово представљају и примери са просентенцијализатором се/сина: глаголють во и се, како възведоше его възможныи его 275/21—22 ‘јер причају и ово: одведоше га његови великаши’.

г) „Члан“ еже + инфинитив, 5х: елико во зарицати се еже съгледати 284/7.

У хетеросубјекатским конструкцијама реализује се датив + инфинитив: рече во не сьвршеноу быти юану на царство 296/8—9. Конструкција датив + инфинитив постаје у познијим стадијумима црквенословенског одлика високог стила (Haderka 1964: 519—520).

Различит вршилац инфинитивне предикације даје се и у форми индиректног објекта уз глагол говорења и тада се не исказује уз инфинитив: посылають же къ присьновъспоминаемому стѣфану еже како елико възможно съ избраною воискою своєю приити 274/2—4.

Будући да референцијални глаголи говорења нису маркирани индикативношћу односно субјунктивношћу, дата разлика се експлицира синтаксички:

¹² Ово је прост каузативни глагол, а у забележеном примеру инфинитивна допуна је трансформ директног говора: амвросија оустрашають... еже въздвигнути хоштеть идолослужения 318/9—11 ‘Амвросија застрашују ... да ће подићи оптужбе за идолопоклоништво’ (< ‘Амвросија застрашују: Подићи ћемо оптужбе за идолопоклоништво’).

¹³ Детаљно о доносу да-конструкција и инфинитива у различитим синтаксичким позицијама, између осталог и као објекатске допуне в. у: Минчева 1987: 74—138.

¹⁴ У случају допунске реченице морало би доћи до трансформације личне заменице у заменицу за треће лице: *глаголюште како юмоу деспотъ витежъство вѣроучи.

а) уколико је допуна субјунктивног карактера реализује се инфинитив: *хвалешта се царѣствоуштини градь въсхытити 273/9—10* ‘хвалећи се да ће и Цариград освојити’,

б) уколико је допуна индикативног карактера реализује се тако + аорист: *рѣше љемоу тако отъ начела никътоже отъ въсѣхъ озлобившихъ пересолиимъ не бысть не въсприемъ богомъ отъмьштение 275/10—12* ‘рекоше му: [да] никада нико од свих који су нападали Јерусалим није био а да није примио казну од Бога’.

2.4.4. Допуна јусивних глагола

У групу јусивних глагола спадају глаголи говорења којима се изражава наредба, захтев, молба и сл. (Van Valin 2009: 24), тј. они чије значење укључује и извесну модалну нијансу, иницијативни импулс за акцију (Ивић 1970: 47). У тексту се срећу искати ‘захтевати’, *заклинати*, *оклинати*, *проклинати*, *молити*, *повелѣти*, *съвѣщати*, *оувѣщати*, као и *прѣдварати* *молењиемъ* ‘усрдно молити’.

Уз њих се као допуна срећу две могућности:

а) инфинитив, 17х: и *светын апостоль павль моужемъ повѣлеванеть открьвеноу главою молити се 254/17—18* ‘свети апостол Павле заповеда мушкарцима да се моле откривене главе’ [*свети апостол Павле заповеда мушкарцима: Молите се откривене главе*],

б) грецизам *ѣже* + инфинитив, 6х: *таже и самого заклинаетъ ѣже по чиноу ѣгова въспитаниа не прѣзрѣти 316/17—18*.

Вршилац инфинитивне радње експлицира се дативом: *вѣхочу же оувѣщати съ лазаромъ прити и старѣишемоу братоу ѣго 298/22—23*. Исказује се и индиректним објектом, те датив аутоматски изостаје уз инфинитив; на то да је реч о дативу индиректног објекта указује и његова препонованост управном глаголу: *прочинимъ же ништинимъ повелѣвадоху изити 278/17*. Уз глаголе акузативне рекције вршилац инфинитивне радње кореферентан је с директним објектом: *молю господа ѣже христианомъ быти помощтникъ 270/1—2*. Уколико је агенс инфинитивне радње уопштен инфинитив се реализује самостално: и *повелѣ привести поклицаре 276/2*.

2.4.5. Допуна каузативних глагола

У ову групу спадају каузативи сложене рекције (уп. Ружић 2006: 160); уз њих је по правилу инфинитив (15х), будући да је радња исказана инфинитивом у односу на каузатив постериорна. Потврђени су глаголи *възвождати*, *дати*, у значењу пермисивног ‘допустити’, *навикоути*, *подвизати* ‘подстицати’, *попоустити*, *сподовити*, *сътворити*, *творити*,¹⁵ *оустроити*,

¹⁵ Сматра се да је *творити* + инф. калк према грчком (нпр. Распеговá 1958: 269). Међутим, овакве конструкције се потпуно уклапају у словенску употребу инфинитива уз каузативне глаголе.

оучинити, нпр.: тако ко сръблане навкиче коевкати 305/16 ‘тако научи Србе да ратују’, оучини и сконхъ странъ ждрѣви оудостоавати 247/29—30, сътворио касъ жити 294/1.

Само једанпут се уз инфинитив среће грецизам иже: подвижааху же господа нѣци иже ести него 322/29.

У зависности од реакције глагола, номинална допуна којом се исказује појам — вршилац инфинитивне радње стоји у: а) акузативу: и ксерксина творе вѣжати 265/17, б) дативу: здѣ же ни вѣнити яззыкѡмъ попоустѣ 306/26—27. Изостанак номиналне допуне упућује на анонимност (уопштеност) агенса: не дастъ ничесоже рѣшти 322/4.

2.4.6. Допуна когнитивних глагола

Од глагола којима се исказује ментална активност јављају се: вѣдѣти, оувѣдѣти, сѣвѣдѣти, мьнѣти, помышлати, размышлати, оумыслити. Као њихова допуна реализују се:

а) инфинитив, 5х: оумысли сѣ оны страны прохода морьскаго обвити и галатоу глаголемоуоу рѣвати 270/20—22 ‘па замисли да с друге стране обиђе морски пролаз и нападне Галату’,

б) како + презент, 7х: ты во сѣвѣси како неправедно на ме поучають се 291/23—24 ‘ти знаш да ме неправедно нападају’,

в) грецизам акузатив + инфинитив, 3х: на нихъже зреште мьнѣти и господина сѣ нили вѣ коупѣкъ вѣти 303/28—29 ‘гледајући их мислили су да је и господин с њима’,

г) акузатив + партицип, 2х: иелико тѣзѡименитааго мьнѣти приходешта 324/8—9 ‘тако да су мислили да славни долази’.

У хетеросубјекатским конструкцијама с инфинитивном допуном реализује се датив + инфинитив: оувѣдѣвѣ прѣтѣходештага сѣмъ звѣрель сѣтвареаема вѣти 301/9—10.

Између инфинитивне и презентске допуне постоји јасна семантичка разлика: инфинитивна допуна је субјунктивног а презентска индикативног карактера: а) оувѣдѣвѣ же моусѣа како вѣвѣкъ вѣжати хоштѣтѣ 294/26—27 ‘Муса, сазнавши да Вук хоће да бежи’, б) гюрьяга... оувити размышлаташе 301/24—25 ‘размишљао је да убије Ђурђа’. Тип допуне условљен је и семантиком глагола. Уколико он имплицира индикативну допуну, као оувѣдѣти, на пример, обавезна допуна је како + презент.

2.4.7. Допуна глагола перцепције

Глаголи перцепције, који реферишу о домену реалног, никада немају инфинитив као допуну, већ искључиво реченицу уведену везником како: слыша, како прышѣли соутѣ вѣ страны влашьскыне 318/16—17 ‘чуо је да су дошли у влашку земљу’.

2.5. Инфинитив као допуна именица и придева

Јављају се само три случаја: *власть ииѣаше вѣнчавати* 312/12 ‘имао је власт да венчава’, и *кѣто довольнѣ юсть писаниемѣ изрешти* 285/21 ‘ко је у стању да писањем искаже’, *недостоинѣ си того приети* 326/3 ‘будући недостојан да то узме’. Реч је о изворно словенској црти (Miklosich 1868—1874: 855—856).

2.6. Инфинитив у функцији адвербијалне одредбе

2.6.1. Циљна/намерна/резултативна одредба

У зависности од семантике управног глагола те од тога да ли се ради о таутосубјекатским или хетеросубјекатским клаузама инфинитив се може интерпретирати као циљна, намерна или резултативна одредба управног глагола. Све три семантичке категорије исказују се инфинитивом будући да су у сфери субјунктива, тј. радње чија се реализација очекује. Међутим, граница међу њима није увек јасна. С једне стране, блискост циља и намере, посебно уз глаголе кретања, отвара могућност двоструког тумачења синтаксичког статуса инфинитива: као допуне и као одредбе.¹⁶ С друге стране, постоји блискост намерне и резултативне одредбе: грч. *ѡστε*, које се у старословенском преноси везником *яко*, уводи не само реални или могући резултат већ и намеравани резултат, те је разлику између резултата и намере каткад немогуће разлучити (Blass/Debrunner 1961: 197—198). Стога се синтаксичко устројавање ове три категорије овде разматра заједно.

1) *Слободни инфинитив* (23х) реализује се скоро искључиво уз глаголе кретања или оне чија реализација укључује кретање. У 22 случаја у позицији управног глагола су: *ити*, *изити*, *приити*, *въздвизати*, *оплѣчити се*, *подкигноути*, *посълати*, *посылати*, *прикасати се*, *прѣдѣтеши*, *прѣдати*, *оуклонити се*, *оустрѣмити се* и декомпоновано *иакѣти приближение*, на пример: *придетѣ помолшти юмоу* 293/26—29 ‘дође да му помогне’, *хотѣ изити милостынѣ дѣлати* 310/11 ‘хтео је да изађе да чини милостињу’. Једанпут се инфинитив јавља као допуна глагола *пождати*: *пожда въ срѣдѣци сътворити праздѣникѣ дѣне великааго своѣго* 305/19—20.

У хетеросубјекатским конструкцијама агенс инфинитивне радње експлициран је директним или индиректним објектом управног глагола: а) *посъла прѣдѣреченааго вѣлка прѣжде варити врата своѣго въ сръблехѣ и земаю прѣјети* 297/7—9, б) *томуу прѣдаше того водити* 297/27.

¹⁶ О овом питању, на грађи стандардног српског језика, в. Ружић 2006: 60—62.

2) *Апсолутни инфинитив* јавља се по правилу од глагола рѣши (15x):

а) *слободни инфинитив*, 4x: и кага оубо прѣжде рѣшти гаже здѣ принесе и оукраси 289/19—20 ‘и шта пре да се каже о ономе што овде донесе и украси’.

б) *гако(же) + инфинитив*, 7x: гакоже рѣшти соломоново 254/2. Једанпут се јавља емфаза помоћу потенцијалног *вы*:¹⁷ гако вы рѣшти 303/20.

в) *јелико + инфинитив*, 5x: јелико соломонитѣскоје рѣшти 289/31—32.

Апсолутни инфинитив постоји у старословенском, а по пореклу се доводи у везу са намерном функцијом словенског инфинитива (Vaillant 1977: 168). Могуће је да је наведена формула раширена под утицајем сличне употребе грчког инфинитива и формулаичног атичког $\acute{\omega}\varsigma \epsilon\iota\lambda\epsilon\iota\nu$ (в. Blass/Debrunner 1961: 199).

3) *јеже + инфинитив* (18x) среће се као намерна одредба уз глаголе различитих семантичких категорија: по сен же земли сѣшаше просо за .s. мѣсець, еже пишта воискамы выти 277/17—19 ‘по овој земљи сејаше просо шест месеци, да би храна војсци био’. Међу њима су и глаголи кретања, као и они чије значење укључује кретање (5x). За разлику од конструкција са слободним инфинитивом, овде се јављају директивни глаголи, чиме се наглашава намера: прихождадоху сихъ свѣтлѣишии и моужѣствѣнѣишии јеже тѣзоименитомоу слоужити 312/7—8 ‘долазили су њихови најсјајнији и најхрабрији да би служили славноме’.

У 3 примера однос између предикација је консекутивно-резултативни, нпр.: и неукротимъ гнѣвъ къ милости и любвви прѣклони јеже гако сына сладѣиша наказовати и оучити любвзѣишиими словесы 267/19—21 ‘неукротив гнев претвори у милост и љубав те га је као најдражег сина поучавао и учио’.

Вршилац инфинитивне радње у хетеросубјекатским конструкцијама исказује се објектом управног глагола: възведоше ѿго възможныи ѿго видѣти множество отрочеть 275/22—23, иже гавелько дастъ симъ съ оуциемъ ѿго јеже вѣжати ѿгда благопотрѣбно вѣрѣне оузрѣль вѣше 298/29—30. Уколико је реч о таутосубјекатским конструкцијама а управни глагол има објекат, двосмисленост се разрешава увођењем номинативног субјекта уз инфинитив: тѣ же подобно въ срѣтение сѣмоу, јеже и тѣ прѣвароу сътворити 305/28—30 ‘и он му (*ноће*) у сусрет, да би и сам препад учинио’.

4) *въ јеже + инфинитив* (24x) као намерна допуна среће се уз глаголе различитих класа: прѣжде бо послалъ вѣше къ матери своји въ јеже сътворити съ присьнопомънимыи мирѣнага оустроенига и оутврѣденига јеже жити гако

¹⁷ У канонским старословенским споменицима потврђени су ретки примери везе *вы* + инфинитив. Сви случајеви који се наводе у Rothe 1960 (117) нађени су у *Супрасаљском зборнику*.

благочѣстивѣиимъ подобаетъ 301/28—31 'раније је био писао својој мајци да би са увекпомињаним учинио и утврдио мир, да живе као што благочастивима приличи'. Јавља се и уз директивне глаголе кретања: приходѣтъ въси възможни соултанови въ ѣже клетвы и завѣтъ сътворити крѣпкыи 307/32—308/1 'долазе сви великаши султанови да би се заклели и дали завет'.

Као и у случају претходних допуна, вршилац инфинитивне радње може се исказати објектом управног глагола: оставль нѣкоюю чѣсть войскы въ ѣже ворити градъ 313/18—19, прѣписа коюиждо въси име на хартиицахъ, дастъ коюмоуждо начельникоу пѣшьць своихъ, въ ѣже съвъкоупити въсѣхъ подѣ градомъ 306/31—307/2.

Реч је о грецизму, калкирању грчког резултативног инфинитива са чланом (εἰς τό + инфинитив, в. Blass/Debrunner 1961: 207). Тип конструкције и изузетно велики број примера у тексту указују на нарастајућу грецизацију, до које долази у каснијем животу редакцијских језика (Седлачек 1963: 387). У старословенском се по правилу грчки инфинитив с предлогом преводи глаголском именицом на -ниѣ/тиѣ (Gardiner 1984: 139). У ЖДС се конструкције с глаголским именицама јављају по изузетку: въсходѣ на оплъчениѣ соупостатъ 247/8—9, тѣмъже оубо проситъ того царь въ погоубленіѣ 292/13—14.

5) *іако(же) + инфинитив* (14x) јавља се у намерним и у резултативним клаузама. Као и у случају грчког *ὅστε* с инфинитивом, под чијим се утицајем среће већ у старословенском (Вауер 1972: 81), *іако* се јавља у намерно-последичном семантичком домену.

Интерпретација примера у ЖДС условљена је превасходно семантиком управног глагола. У случају глагола кретања и глагола посылати (укупно 4x) интерпретација је циљна/намерна: гредоуште іако рѣвати градъ 302/2—3 'идући да нападну град'. Уз остале глаголе претеже резултативно значење: не насышташе се сего зрѣти, іако присьно на лице ѣго непрѣстанно възирати 296/26—27 'нису се могли наситити да га гледају, тако да су непрестано посматрали његово лице'.

У хетеросубјекатским конструкцијама вршилац инфинитивне радње исказује се дативом (дат. + инф.): въ своѣ врѣме събыше се въса въ дни наше, іакоже по въсѣхъ странахъ въсѣмъ видѣти 269/6—8; или се експлицира објектом управног глагола: слыша же деспота стефана гредоушта іако прѣвароу нанти 305/27—28.

6) *іако да + презент* (11x) такође обухвата намерно-последични семантички домен. Јавља се у старословенском, у чију дијалекатску основу улази под утицајем касновизантијског *ὅς ὅτι* (Седлачек 1963: 380—390). Овај везник спада у репертоар балканизама, на шта указује и његова

појава у старосрпским повељама, најчешће у форми *како да*, ређе архаичној *јакко да* (Грковић-Мејџор 2007а: 221).

Иако је по значењу блиско вези *јакко* + инфинитив, оно се само једном јавља у неутралним резултативним конструкцијама које се приближавају консекутивним: *тогда же царь и моусоулимань прѣкълъ оубо вѣше и вѣсточныиѣ страны, јакко да шьдѣ рече* ‘тада цар Сулејман беше освојио и источне земље, те отишавши рече’ 290/20—21. У осталим случајевима се наглашава да субјекат управног глагола врши радњу са свесним опредељењем да постигне одређени резултат. Стога није случајно да се чак у 3 примера јавља у делу текста који говори о Косовском боју, као у: *тъ же јакко да покажетъ вѣроу, вѣкоуиѣ же и моужьство, оврѣтъ подобно вѣрме, оустрьми се къ салмоу великому начельнику* 261/9—11 ‘а он се, да би показао веру и храброст, нашавши одговарајуће време, устреми ка самом великом владару’ (о Милошу Обилићу).

У намерном значењу се, за разлику од старословенског, никада не јавља *да* + презент. Грчки намерни/резултативни инфинитив (*тоѡ* + инф.) преводио се у старословенском *да*-реченицом и инфинитивом, као и супином уз глаголе кретања (Pastnek 1903: 375). Општи однос инфинитива и *да*-конструкције у тексту јеванђеља показује да се инфинитив по правилу јавља у таутосубјекатским а *да*-конструкција у хетеросубјекатским конструкцијама (Минчева 1987: 85). Поред тога, грч. *ѡστε* с инфинитивом преводило се са *да* + презент уколико је била доминантна намерна семантика, а са *јакко* + инфинитив ако је реч о резултативном значењу (Raspegová 1958: 267—268). Потпуно потискивање *да*-конструкција од стране инфинитивних представља значајно одступање од старословенског система. Овај процес, запажен у редакцијским текстовима као последица нарастајуће грецизације (Седлачек 1963: 387), у ЖДС доведен је до краја.

7) *јелико* + *инфинитив* (27х) потврђено је у резултативном значењу. Одговарајућа конструкција постоји и у старословенском, где индеклинабилно *јелико* одговара грч. *ѡσω*, *ѡте* (!) (СС 1994: 802). Може се претпоставити да је резултативно значење *јелико* развијено под утицајем грчког језика, где се *ѡστε* без корелатива јавља се у значењу ‘до степена да...’ (GEL 1979: 586), одакле и последично значење ‘тако да’. С друге стране, изворно словенска употреба овога везника везана је за еквативне реченице квантификативног типа (в. Павловић 2009: 233—235).

Велики број примера, који надмашују укупни број резултативних конструкција са *јакко*(же) + инфинитив и *јакко да* + презент, упућује на повишену грецизацију језика ЖДС. На пример: *и никогдаже отъ вина оупражњилаше се, јелико послѣ же вина ради и царьствиа лишити се* 279/20—21 ‘и никада се није одрицао вина, тако да се после због вина и царства лишио’. По изузетку се јавља корелатив (2х): *и толико оубо издастѣ себе къ*

ништиниъ, љелико самъ исходити въ ношти по стьгнахъ и халоугахъ љеже сихъ милостыниъ своєю роукою испльнати 309/20—23.

Вршилац инфинитивне радње у хетеросубјекатским конструкцијама исказује се дативом: љелико и исмаилитоъ дивити се 321/26. Уколико је агенс анониман, датив изостаје (уп. 319/10—12).

2.6.2. Временска одредба

Временско значење инфинитивна конструкција добија с одговарајућим временским везницима, који су и носиоци темпоралне семантике (8x):

а) *симултаност* две радње експлицира се везницима љегда, вънљгда: и въ оужасѣкъ быти љи вънљгда сего оужрѣти 267 6—7 'и била је ужаснута кад га је видела', высть же въ великыи четврѣтъкъ, љегда пѣти се вечери твою тайнѣи дньсь съпасе кожии причестьника мѣ прии 317/24—26.

б) *антериорност* инфинитивне предикације дата је везником прѣжде: и прѣжде родити се ложесьна матерьна разьцѣплаюштихъ 293/10—11 'који и пре него што се роде утробу мајчину цепају',

в) *постериорност* инфинитивне предикације дата је везником по уз супстантивизирани инфинитив (љеже + инфинитив): љегда же диоклетианъ и максимианъ љеркоулие, по љеже повити тѣмъ многыѣ тѣмъ християнъ оставьша царство и въ простыихъ житии бѣста 256/29—31 'када Диокледијан и Херкулије, пошто побихе многе хиљаде хришћана, оставише царство и међу простима живљаху'.

У хетеросубјекатским конструкцијама вршилац инфинитивне радње експлицира се дативом, као у последњем примеру. Аномност агенса маркирана је изостанком датива (в. горенаведену потврду у 317/24—26).

Овакво формализовање временске предикације представља грецизам. Везе вънљгда и прѣжде + инф. потврђене су у старословенском (Pastnek 1903: 384), док је појава предлога уз супстантивизирани инфинитив редакцијаска иновација (уп. Gardiner 1984: 139).

2.6.3. Узрочна одредба

Узрочно значење инфинитивне предикације маркира се везом за љеже (2x), по љеже (1x), гако + инфинитив (1x), ради (1x) + инфинитив: проклинааше прѣдѣлы гелвоуискыѣ не пасти дьжда на сихъ ни же росы, за љеже истешти тоу крѣви ионафановѣ 291/9—11 'проклињааше пределе гелвујске да не падне киша на њих ни роса јер је ту истекла крв Јонатанова', и оубо гако да не кѣто непьштоуѣтъ страньно слово по љеже моужа исмаилѣнина словеса въ пророчьскага приоудоблати 269/9—11, ради не гацѣмъ воиньствомъ быти въ таковоѣ врѣме, въсходитъ съ въсѣмъ воиньствомъ на ново врьдо 305/16—18. Како се из последњег примера види, у хетеросубјекатским конструкцијама реализује се датив + инфинитив.

У питању су гречизми, којима су за углед служиле грчке конструкције предлошког акузатива с инфинитивом каузалне семантике (в. Blass/Debrunner 1961: 207). У старословенском се овакве конструкције не срећу као преводни еквивалент грчког каузалног инфинитива (Pastrnek 1903: 384).

2.6.4. Начинска одредба

Потврђен је један пример, у којем се поредбеном инфинитивном конструкцијом начински детерминише радња управне предикације. Антифактивност инфинитивне радње наглашава се потенцијалним *вѣ: и сице провождаетъ его землю своєю, такоже вѣ по своєю юмоу проити 296/30—31* ‘и тако га проводи по својој земљи, као да овај по својој пролази’.

Оваква конструкција је модификација старословенске начинске/поредбене клаузе уведене везником *пакѡ*, са супституцијом личног глаголског облика инфинитивом.

2.7. Инфинитивна конструкција као атрибутска одредба

У 8 случајева односна предикација уводи се везом *иже + инфинитив*. Иако се јавља као деклинабилна реч, заменица не конгруира са управном лексемом, већ се појављује као лексички сигнал релативног односа: *иелико ношти мѣнѣти быти иже вѣ захождении слѣнца мало пакы просвѣтити се 319/10—12* ‘тако да су мислила да је ноћ која се у заласку сунца мало просветљује’, *хотѣаше... землю иеюже прѣйти възвратити 322/17—18*, или *гласъ иеже слышати свештѣнникомъ на праздьникъ опрѣснькь 325/15—16*.

Једанпут се у корелативној структури *таковъ-таковъ* јавља датив + инфинитив: *высть вѣ градоу громъ таковъ единою вѣнезапоу, таковъ же никогда намъ слышати 319/8—9*.

Дубинско односно значење формализује се једанпут месном конструкцијом: *такоже вѣ южьныхъ, идѣже вѣ жетвоу .л. дѣнии и ношти тѣмѣк быти или вѣ сѣверныхъ идѣже подобно .л. дѣнии и ноштен свѣтъ быти 250/30—251/1*.

3. О употреби везе *да + презент*

Специфична одлика језика ЖДС јесте да се *да + презент*, осим у имперсоналној конструкцији у 273/223—225 (в. горенавредени пример) јавља само у неколико случајева с оптативним значењем. За овакву употребу, уз различита лица, знају и старословенски споменици (Večerka 1996: 76—77), а реч је о прасловенском наслеђу (в. Грковић-Мејџор 2007а: 204—230). Наводим све потврде:

а) *да + 1.л.*: *азъ же прѣвыи вѣ мрътвѣныхъ на рати сѣи да воудоу 270/1—3* ‘а ја нека први погинем у овој бици’,

б) да + 2. л.: да вь једино бывъше съ моимъ воинствомъ коупно на нь оустрѣлиши се 307/18—19 ‘да се заједно с мојом војском на њега устремиш’,

в) да + 3. л.: љеже хощетъ да творить 297/22 ‘нека чини шта хоће’, вьса вь мѣсто да приведохуть се 326/11—12.

Једанпут је потврђено тако да + презент: и оубо тако да не кьто непьштоуѣтъ страньно слово 269/9—10 ‘и нека нико не мисли да је чудна беседа’.

4. Закључак

У ЖДС Константина Филозофа запажа се грецизација и архаизација у домену синтаксе инфинитива. Најупадљивији је изостанак (осим једног примера у компликованој конструкцији) везе да + презент као синтаксичког средства конкурентног инфинитиву. Овај поступак могао би се окарактерисати као *изразита архаизација* у домену синтаксе одредби и допуна, чак и у односу на старословенски систем. У случају инфинитивне допуне или одредбе вршилац радње у хетеросубјекатским конструкцијама може се, у зависности од семантике управног глагола, формализовати на два начина: а) везом датив + инфинитив, б) као директни или индиректни објекат управног глагола, што одговара старословенским синтаксичким моделима.

Нарастајућа грецизација види се у присуству калкова, који се као допуна у високом проценту јављају уз глаголе говорења (тако + инф., љеже + инф., ак. + инф. — 59%) и јусивне глаголе (љеже + инф. — 27%). Највећи степен грецизације потврђен је у формализацији намерно-последичног семантичког домена: чак у 70% случајева јављају се књишки калкови (љеже, вь љеже, тако(же), љеже + инфинитив), а у 30% слободни инфинитив.

Уколико се ова ситуација упореди с ранијом, рашком епохом српско-словенске писмености разлика је упадљива. Чак и у преводима с грчког, какав је *Хиландарски типик* светога Саве, у намерној функцији доминира да-реченица, које се јавља као конкуренција инфинитиву и у другим позицијама, а грецизми се свде на појединачне примере (Грковић-Мејцор 2007а: 276—289). У Теодисијевом *Житију светога Саве* у намерној функцији такође је најчешћа клауза, док се слободан инфинитив или грецизам тако + инфинитив појављују ретко (Петровски 1999—2001: 65), а да-реченица се јавља и у функцији допуне комуникативних глагола (Драгин 2007: 305). При томе, Теодосијево *Житије* је у хијерархији жанрова изнад ЖДС, које је биографија.

Међутим, у одредбеним функцијама које првобитно нису припадале словенском инфинитиву доминира клауза а грецизми су сасвим ретки:¹⁸

¹⁸ Ови односи нису процентуално исказани јер се у свим случајевима ради о занемарљивим бројакама.

јеже + инфинитив у атрибутој функцији, љгда, вљнегда, по јеже + инфинитив као временска одредба, за јеже, по неже, пако, ради + инфинитив као узрочна одредба и пако инфинитив као начинска одредба. У овој сфери не долази до крупних промена у односу на претходни период, где се у литератури црквеног карактера такође појављују ретки гречизми (в. Петровски 1999—2001: 65—66).

Својерсном *архаизацијом под утицајем грчког*, те одликом високог стила, може се сматрати и реституција приповедачког односно историјског инфинитива, који је изворно словенско средство, али свакако више није био одлика дијалекатске базе аутора.

Иновације у односу на старословенски које би се могле приписати *утицају живог језика* су ретке и периферне: а) даља десемантизација управних глагола у сложеном футуру, при чему они чувају своју канонску форму, б) употреба форме „прошлост у будућности“ у иреалном кондиционалу.

Иако је истраживање обухватило тек један синтаксички микросистем ЖДС, с правом се може закључити да је анализирани текст прави представник идеја и трновске и ресавске школе, истих филолошких и идеолошких стремљења — саображавања језика са замишљеним архетипом кроз његову гречизацију и архаизацију. Чињеница да је ово дело написао Бугарин по рођењу у српској средини, српкословенским језиком, сведочи о универзалности идеје о језичкој реформи, утемељеној на заједничком, хришћанском и православном виђењу света.

ЛИТЕРАТУРА

- Бунина 1959: И. К. Бунина, *Система времен старославјанског глагола*, Москва: Издање Академије наука СССР.
- Георгиева 1969: В. Л. Георгиева, *Безличне предложенија по материјалу древних славјанских меморијала (особено старославјанских)*, *Slavia* 38, 63—90.
- Грицкат 1972: Ирена Грицкат, *Актуелни језички и текстолошки проблеми у старим српским ћирилским меморијалима*, Београд: Народна библиотека Србије.
- Грковић-Мејдор 2007а: Јасмина Грковић-Мејдор, *Списи из историјске лингвистике*, Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића.
- Грковић-Мејдор 2007б: Јасмина Грковић-Мејдор, *Језик српске средњовековне писмености: достигнућа и задаци*, Шездесет година Института за српски језик САНУ, I. САНУ, Београд, 2007, 250—266.
- Драгин 2007: Наташа Драгин, *Језик Теодосијевог Житија светог Саве (у препису монаха Марка из XIV века)*, Нови Сад: Тиски цвет.

- ЖДС 2004:** *Константин Филозоф, Живот деспота Стефана* (изд. Ватрослав Јагић), Горњи Милановац: ЛИО (репринт).
- ЖСЛ 2007:** *Константин Филозоф, Живот Стефана Лазаревића деспота српског* (превод и напомене Гордана Јовановић), Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Златанова 1990:** Румјана Златанова, *Структура на простото изречение в книжовния старобългарски език*, София: Универзитетско издателство „Климент Охридски“.
- ИБСЛ 2008:** *История на българската средновековна литература* (съставител Анисава Милтенова, автори Аделина Ангушева и др.), София: Изток-Запад.
- Иванова 1986:** Климентина Иванова, *Болгарская переводная литература X–XIV вв. в контексте “Slavia orthodoxa”*, *Studia slavica mediaevalia et humanistica*. Riccardo Picchio dicata, Roma, 361–371.
- Иванова-Мирчева 1984:** Дора Иванова-Мирчева, *Задачи на изучаването на българския книжовен език от XIII–XIV и първата четвърт на XV в.*, Григорий Цамблак. Живот и творчество (Търновска книжовна школа 5), Велико Търново, 193–200.
- Ивић 1970:** Милка Ивић, *О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици с везником да*, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XIII/1*, 43–54.
- Минчева 1987:** Ангелина Минчева, *Старобългарският език в светлината на балканистиката*, София: Наука и изкуство.
- Павловић 2009:** Слободан Павловић, *Старосрпска зависна клауза*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Петровски 1999–2001:** Марина Петровски, *Инфинитиви и инфинитивне конструкције у Теодосијевом делу Живот светога Саве*, Прилози проучавању језика 30–32, 47–69.
- Пипер и др 2005:** Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ/Београдска књига/Матица српска.
- Ружић 2006:** Владислава Ружић, *Допунске клаузе у савременом српском језику*, Нови Сад: Матица српска.
- Седлачек 1963:** Јан Седлачек, *Синтаксис старославянског језика в свете балканистики*, *Slavia XXXIII/3*, 384–394.
- СС 1994:** *Старославянский словарь, по рукописям X–XI веков* [ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова], Москва: Русский язык.

- Тихова 1994: Мария Тихова, *Към преводите на търновска книжовна школа*, Паметници. Поетика. Историография (Търновска книжовна школа 5), Велико Търново, 391—400.
- Трифуновић 2001: Ђорђе Трифуновић, *Ка почецима српске писмености*, Београд: Откровење.
- Ходова 1980: К. И. Ходова, *Простое предложение в старославянском языке*, Москва: Наука.
- *
- Bauer 1972: Jaroslav Bauer, *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*, Brno: Universita J. E. Purkyně.
- Birnbaum 1958: Henrik Birnbaum, *Zur Aussonderung der syntaktischen Gräzismen im Altkirchenslavischen. Eine methodische Bemerkungen*, Scando-slavica IV, 239—257.
- Blass/Debrunner 1961: F. Blass, A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Dostál 1958: Antonín Dostál, *K infinitivním vazbám, zvláště v staroslověnině*, Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávnička, Praha, 255—261.
- GEL 1979: *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (A translation and adaptation of the fourth revised and augmented edition of Walter Bauer's *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur* by William F. Arndt and F. Wilbur Gingrich), Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Gardiner 1984: S. C. Gardiner, *Old Church Slavonic*, Cambridge/New York/New Rochelle/Melbourne/Sydney: Cambridge University Press.
- Haderka 1964: Karel Haderka, *Сочетания субъекта, связанного с инфинитивом, в старославянских и церковнославянских памятниках*, Slavia XXXIII/4, 505—533.
- Hansen 2001: Björn Hansen, *Die slavische Modalauxiliar. Semantik und Grammatikalisierung im Russischen, Polnischen, Serbischen/Kroatischen und Aktkirchenslavischen*, München: Verlag Otto Sagner.
- Kurz 1966: Josef Kurz, *Quelques remarques sur les balkanismes en vieux-slave*, Romanoslavica XIII, 81—84.
- Miklosich 1868—74: Fr. Miklosich, *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*, Wien: Wilhelm Braumüller.
- Pacnerová 1958: Ludmila Pacnerová, *K syntaxi infinitivu v staroslověnských evangelních kodexech*, Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávnička, Praha, 263—270.

- Pallasová 2005:** Eva Pallasová, *Ausdrücke der Möglichkeit, Notwendigkeit und Volition im Altkirchen Slavischen*, Modality in Slavonic Languages. New Perspectives (eds. Björn Hansen, Petr Karlík), München: Verlag Otto Sagner, 269—283.
- Pastrnek 1903:** Fr. Pastrnek, *Die griechischen Artikelkonstruktionen in der altkirchen Slavischen Psalter- und Evangelienübersetzung*, Archiv für slavische Philologie 25, 366—391.
- Rothe 1960:** Hans Rothe, *Unpersönliche Regentia mit dem Infinitiv im Altkirchen Slavischen*, Slovo 9—10, 105—128.
- Vaillant 1977:** André Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, V: *La syntaxe*, Paris: Éditions Klincksieck.
- Van Valin 2009:** Robert D. Van Valin, *An Overview of Role and Reference Grammar*, http://linguistics.buffalo.edu/people/faculty/vanvalin/rrg/RRG_overview.pdf (преузето 11. 09. 2009).
- Večerka 1984:** Radoslav Večerka, *Staroslověština*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Večerka 1996:** Radoslav Večerka, *Altkirchen Slavische (altbulgarische) Syntax III: Die Satztypen: Der einfache Satz*, Freiburg: Weiher Verlag.
- Wedel 1981:** Erwin Wedel, *Zum sog. historischen Infinitiv im Altrussischen*, Festschrift für Linda Sadnik zum 70. Geburtstag (= Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, tom XV), Freiburg, 25—31.